

Η επιστημονική γνώση ως απλό εμπόρευμα

Γεώργιος Π. Χρούσος, Χαράλαμπος Μ. Μουτσόπουλος

18.01.2026

Αν η γνώση είναι πράγματι το θεμέλιο της προόδου, τότε δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως απλό εμπόρευμα. Πρέπει να προστατευθεί ως κοινός πόρος, ως δημόσια ευθύνη και ως συλλογικό μέλλον.

Ο όρος *enshittification* (υποβάθμιση της ποιότητας), που εισήγαγε ο δημοσιογράφος και συγγραφέας επιστημονικής φαντασίας Cory Doctorow, περιγράφει τη σταδιακή υποβάθμιση των ψηφιακών πλατφορμών και υπηρεσιών καθώς αυτές μετατρέπουν σε μέσον απόκτησης κέρδους γιγαντιαίων επιχειρηματικών ομίλων. Αν και ο όρος χρησιμοποιείται κυρίως για τις μεγάλες τεχνολογικές πλατφόρμες, αυτός ταιριάζει επίσης και για τη σταδιακή υποβάθμιση της μάλλον ολιγοπωλιακής ακαδημαϊκής εκδοτικής βιομηχανίας.

Και εξηγούμεστε: Υπήρξε μια εποχή – όχι τόσο μακρινή όσο νομίζουμε – που η επιστημονική γνώση αντιμετωπιζόταν ως κοινό κτήμα. Παράγονταν μέσα από συνεργασία, κριτική σκέψη και θεσμική εμπιστοσύνη, και σκοπός της ήταν η κατανόηση του κόσμου και η βελτίωση της ανθρώπινης ζωής. Τα πανεπιστήμια, οι βιβλιοθήκες και τα επιστημονικά περιοδικά λειτουργούσαν ως φορείς διαφύλαξης και διάχυσης αυτού του κοινού πλούτου, ως γέφυρες ανάμεσα στη σκέψη και την κοινωνία.

Σήμερα, χωρίς να έχει υπάρξει μια σαφής ρήξη, αλλά μέσα από μια αργή και σχεδόν ανεπαίσθητη μετάλλαξη, η γνώση έχει αρχίσει να μοιάζει λιγότερο με δημόσιο αγαθό και περισσότερο με εμπορικό προϊόν. Η ακαδημαϊκή δημοσίευση έχει εξελιχθεί σε μια παγκόσμια

βιομηχανία δισεκατομμυρίων, όπου λίγοι μεγάλοι εκδοτικοί οργανισμοί συγκεντρώνουν τεράστια δύναμη στον έλεγχο της επιστημονικής πληροφορίας.

Οι ερευνητές παράγουν το περιεχόμενο, το αξιολογούν, το βελτιώνουν και το προσφέρουν σχεδόν εξ ολοκλήρου χωρίς αμοιβή. Ωστόσο, οι ίδιοι – και τα ιδρύματά τους – καλούνται να πληρώσουν υψηλά ποσά για να αποκτήσουν πρόσβαση στο αποτέλεσμα της ίδιας τους της εργασίας. Έτσι, η επιστημονική γνώση, αντί να ρέει ελεύθερα προς την κοινωνία, περνά μέσα από οικονομικά φίλτρα που περιορίζουν τη διάχυση και αναδιαμορφώνουν τις προτεραιότητες.

Ακόμη και το κίνημα της ανοικτής πρόσβασης (Open Access), που ξεκίνησε με στόχο να απελευθερώσει τη γνώση, έχει σε μεγάλο βαθμό ενσωματωθεί στο εμπορικό μοντέλο. Τα τέλη δημοσίευσης μεταφέρουν το κόστος από τον αναγνώστη στον συγγραφέα. Το αποτέλεσμα είναι ότι η δυνατότητα συμμετοχής στον επιστημονικό διάλογο αρχίζει να εξαρτάται από οικονομικούς πόρους και όχι μόνο από επιστημονική αξία, δημιουργώντας νέες ανισότητες μεταξύ ιδρυμάτων, χωρών και επιστημονικών κοινοτήτων.

Παράλληλα, η αξιολόγηση της επιστημονικής εργασίας μετατοπίζεται σταδιακά από το περιεχόμενο στο περιβάλλον: από το τι λέγεται στο πού δημοσιεύεται, από τη σημασία της ιδέας στη θέση της στους πίνακες των δεικτών. Οι αριθμοί, οι κατατάξεις και οι μετρήσεις γίνονται υποκατάστατα της κρίσης. Αυτό προσφέρει διοικητική ευκολία, αλλά κοστίζει σε ουσία, βάθος και ελευθερία σκέψης.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η επιστημονική παραγωγή αυξάνεται εντυπωσιακά σε όγκο, αλλά όχι κατ' ανάγκην σε βάθος. Η πληθώρα των δημοσιεύσεων καθιστά ολοένα δυσκολότερη τη διάκριση του ουσιώδους από το επουσιώδες, του εν τω βάθει από το επιφανειακό. Η γνώση γίνεται όλο και πιο άφθονη αλλά λιγότερο διαυγής – περισσότερο διαθέσιμη αλλά λιγότερο κατανοητή και λιγότερο αξιόπιστη.

Το ζήτημα δεν είναι απλώς τεχνικό ή οικονομικό. Είναι βαθιά θεσμικό και πολιτισμικό. Όταν η επιστήμη λειτουργεί με όρους αγοράς, αρχίζει να υιοθετεί και τη λογική της αγοράς: οικονομικό και όχι ανθρωπιστικό όφελος, ανταγωνισμός και όχι συνεργασία, ταχύτητα και όχι στοχασμός, φαινομενολογία και όχι ουσία. Έτσι αλλοιώνεται σταδιακά ο ίδιος ο χαρακτήρας της επιστημονικής πράξης.

Η απάντηση δεν μπορεί να είναι ατομική. Κανένας ερευνητής μόνος του δεν μπορεί να ανατρέψει το σύστημα στο οποίο εντάσσεται. Η απάντηση οφείλει να είναι συλλογική και θεσμική: επανεξέταση των τρόπων αξιολόγησης, ενίσχυση μη κερδοσκοπικών εκδοτικών πρωτοβουλιών, επένδυση σε δημόσιες υποδομές γνώσης, και κυρίως μια επαναβεβαίωση του τι θεωρούμε ότι είναι η επιστήμη και σε ποιον ανήκει.

Αν η γνώση είναι πράγματι το θεμέλιο της προόδου, τότε δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως απλό εμπόρευμα. Πρέπει να προστατευθεί ως κοινός πόρος, ως δημόσια ευθύνη και ως συλλογικό μέλλον.

Οι κ.κ. Γεώργιος Π. Χρούσος και Χαράλαμπος Μ. Μουτσόπουλος είναι ιατροί-ακαδημαϊκοί.